

KELEMEN LAJOS
Camus-otesz,
vagy a fiatalember naplója

„A mély elme a dús élet iránt hevül,
 ifjú lángot az ért meg, ki világban élt...”
 Hölderlin

Néha gondolkodásra vágyik, néha egyéb, különféle kultuszoknak él a világ. A szent szó, a koncelebráció s a tolakodó hangelegy egyaránt a lélek falatjává szeretne válni. A vad, pénzpusztító mámorok papjait gúnyosan megmosolyogják az eszüket használók; övök az igazi vagyon: az okosság. Az a feltűnés nélküli, mégis összetett képesség, hogy átlátnak a szitán. S övök a tisztánlátásból születő kép, mely vallomás arról, hogy a néha gondolkozó, néha különféle kultuszokban tobzódó világban ragaszkodjunk a költészethez. Föltéve, hogy ez a költészet nemcsak adott vagy tanult álmok summája, hanem az igazmondásé is.

Az igazmondás mint belső fejlődés: megvilágosodás; egységnyi felületre eső fény mennyiség, melynek forrásra van szüksége. S ízben, színben lehet-e gazdagabb forrása, mint az érzéki, vakolatlan élet? E nyers élet például támaszthatott volna-e kivételesebb, különlegesebb és összevisszább végzést, mint amivel 1913. november 7-én az algériai Mondoviban világra engedett egy fiút? A gyermek atyja, Lucien, Bordeaux vidékéről származó francia telepes, alig tapasztalva az apaság kurta élményét, belepusztul a Marne-i csatában szerzett fejszerűlésébe. Az anya, Catherine, az immár megözvegyült fiatalasszony analfabéta. Kell-e egy életpálya elejére sötétebb etap, ha a sors mélyebb okokkal kalkulál az életrealitás próbájában? Persze: senki sem mondja – jó szívvel hogyan is mondhatná –, hogy a sors egyenlő az étellel, s akár egyik vagy másik szükségképpen értelmes, s pláne könnyen felfogható dolog.

A Mondoviból való fiúra, ki nem más, mint Albert Camus, számos efféle kérdés les; élet és sors, lét és nemlét mélységes okainak kifejezése, formák változékonysága, a moralitás szükségessége, a józan ész, a logikum tisztelete, a termékeny szkepszis. S az emberhez köthető mindennemű vak tény, abszurd cselekedet fölött, Albert Camus-é a költészet. A mediterrán természet-íz, a szabadságvágy. Minden megfogalmazott következtetésén és ítéletén végtére ez fénylik át: a tisztánlátó líra. Egyik esszéjében, egész érzésvilágára jellemzően, vágyódásának tán legkívántabb tárgya iránt hódolva így sóhajt fel: „Nőül veszem a tengert.” Hol a lírikus, kibensőppjét sem fakasztja az irigységnek e vallomás?

Értsük meg jól: Albert Camus, az élet-szerelmes, dehogyan óhajtja babusgatva a szíven ringatni a világot. A napok csak a napokat szolgálják. A maga maradéktalan kimerítésére törekvő lélek viszont a másnapi ébredések és tettek következményeivel is számol: be hatalmas is ő! – bizonyára rengeteg jókkal, no és tengernyi kétségbeeséssel teljes. „Semmit ne félj azoktól, amiket szenvedned kell: Ímé a Sátán egynéhányat ti közületek a tömlöczbe fog vetni, hogy megpróbáltassatok; és lesz tíz napig való nyomorúságtok. Légy hív mindhalálig, és néked adom az életnek koronáját.”

Vegyük hát az Írás ezen intése szerint egynek, egyszer s mindenkorra szóló ideának: muszáj szenvedni ahhoz, hogy hűségesegek lehessünk? A szent szó erő, de ha ez igaz, mégis: miért, hogy bűnök ezrei rázzák a történelmet? Miért kell ujjat húzni a Sátánnal az égért? Az indokolt szenvedésben munkáló reményről mint spirituális igazságról beszél János apostol, ámbar szavai – legalább közvetve – kiterjednek a testre is. Az embernek, aki a tudat nélküli természetben szétnéz, egyáltalán nem nehéz ráébrednie, hogy akármilyen nagyszabású tervvel gazdálkodik is a Sátán, mindig ott van a még nagyobb szabású vállalkozás: maga a valóság és az élet, amelynek a hit (akár az isteni, akár az Istenen kívüli hit) ad értelmet; egy táj fénye, a zene, a tánc, a művészet, a szellem. Ugye, nem jön el a holnap, ugye, eljön, avagy mégsem – az embertelen szorongás játszadozik így a szívvel. És a hit nemegyszer éppen a kétségbeesésből töltekezik, erejét pedig gyakorta a gondolat éjszakájából meríti. Igenis szükség van a kétségbeesés érveire, melyekben a remény elferdült tárgy, és az égbolt nem emlékszik a reggelre – ellenben az ember nem felejt! Ha összezuhan, mélyebbre már nem eshet; ilyenkor nem a valószínűséget kell felcserélni egy esemény óhajlásával, elég belátni, hogy az igazság tágasabb bármifajta reményvesztettségénél. Emlékezzünk hát a kétségbeesés ellenérveire is, mert aki ezekre emlékszik, annak előbb-utóbb eszébe fog jutni a lázadás, a legemberibb vonások egyike. A lázadás az ember jó tulajdonságainak komprimálása és fellobbantása, s amíg ez a gyorség és a megszabadulás felé (a bűn és a szolgaság ellen) fejlődik, akár a tisztítóúzig is elviheti az embert. Vagyis eszerint majdnem elkerülhetetlen, hogy a gyötrelme lángjai világolják be a világot a zendülők körül? Vagy minden előtt a hit áll, és a szolgálta *sola fide* fényében kerekedik fölül a magányán, s e fényben találja meg az okot, amely cselekvésre bírja?

Akárhogyan is, a lázadásban nem az eltávolodás, hanem a visszatalálás az, ami szoros kapcsolatban áll a bátorsággal; sok ember szeme láttára visszakéredzkedni: ez a mersz, ez kurázsit feltételez. Mintha a lázadás

legtüzetesebb adeptusának mutatkozó Camus sem óhajtana semmi ijesztően szokatlant. Az istenkáromlás formáival identifikált történelem mind esztelenebb és nyomorúságosabb terepén rálelni a visszaútra; ennyit kíván Camus, nem különösebbet, mint hazaérni. *A lázadó embere* csupa felpezsdült vér; hadakozás, kín, istengyilkosság. S két szembenéző princípium: a forradalom és a lázadás egyenértékűségéről szőtt tanok megtépeése. S végül a történelmi leckéből marad a mármár kíméletlen okulás: „Európa titka az, hogy nem szereti már az életet. Világtalanjai azt gondolták gyermeken, hogy aki akár egyetlen napig is szereti az életet, az elnyomás évszázadait szentesíti. Ezért akarták letörölni az örömet a világ képéről, ezért száműzték messzire. A határok miatti türelmetlenség, lényük kettősségének elvetése, az emberi mivoltuk fölött érzett kétségbeesés végül embertelen mértéktelenségbe sodorta őket. Az élet méltó nagyságát tagadva saját kiválóságukra kötöttek fogadást. Önmagukat emelték istenné, jobb híján, és elkezdődött nyomorúságuk: kivájt szemű istenek.” A déli gondolkodású ember azonban nem hagyja magát megfosztatni a szépségtől, a barátságtól, s legfőképp az önazonos észjárástól. A déli gondolkodású ember hiszi, hogy a fatális eszmék és a kontinentális sorvadás után jön új aratásidő. Hiszi, hogy „aki élete idejének adja oda magát, házának, melyet megvéd, az élők méltóságának, az a földnek adja magát, s övé lesz az aratás... A lázadás hosszúra nyúlt kalandjának végvidékén nem optimista megfogalmazások visszhangoznak, melyekkel mit sem tudunk kezdeni nyomorúságunkban, hanem a bátorság, az értelem szavai, s bátorság és értelem a tenger mellékén erény.” Íme, a vándor hazaér: ott látjuk őt örök szerelme közelében, vagyis a tengernél.

Camus ekkor, *A lázadó ember* kiadása idején arat a sikerben. (Hat év múlva, negyvennégy évesen Nobel-díjat fog kapni.) Megírta talán legismertebb esszéjét, a *Sziszüphosz mítoszát*, és szintén a közönségé már a *Közöny* és *A pestis*, vagy az olyan tanulmányok, mint a Chamfortról szóló és az *Értelem és vérpad* című irodalmi értekezés. Camus sikeres – hogy ragyogó pályája hol és mivel kezdődik, arról nemcsak a *Színe és visszája*, a *Nász* és *A nyár* című esszéketei mondanak sokat. Gondolkodói énjének permanenciájáról sajátos jegyzőkönyvet kerít, 1935-től vezetett irkáiba jegyzi föl gondolatait, az első füzetészéria 1942 februárjáig datálva; leendő művek apró, ám annál beszédesebb töredékei. Egy-egy reflexió, szöveg-skiccek mutatják: hogy fest a még csak elemeiben derengő alkotás. A *Carnets* címen forgalmazott füzet sorozat közel sem szabályos diárium tehát – több annál. Nem egyszerű eseményfü-

zér – élmények, elképzelések följegyzése, amelyekből éppen kivirágzik a bölcsélet. Részint már itt is nagyszerű hatást tesz a nyelv: öröm követni azt a nyugtalan vibrálást, amit a feszes, poétikus, iróniával színezett Camus-féle érett stíl valamelyest fegyelmez, de ellanyhulni nem enged. A belülről láttató műhelyrajz valóságos garmada az ötleteknek; majd minden szövegmozaik külön életet él. Rengeteg apróság, mely mégis súlyos és szenvedélyes kifejezés; némelyik külön ragyogással emelkedik a periódus fölé. „...engem egy isten cirógat – olvashatni egy helyütt – ...elég egy aranyló homokból felmagasodó olajfa, elég a reggeli napfényben vakító tengerpart... ráeszmélek a lehetőségekre, felelős vagyok értük. Az élet minden pillanata csodát rejt, örökifjú arcát mutatja.”

Vonja, röpíti magával az érzés, hogy fiatal: ez időn a betűvető még romlatlanul ugyanaz benne, mint az ember, akiben gyakorta felüti fejét a bölcselő. A világról kialakított kép azonban kezdi elmozdítani az egyéniséget; Camus a tapasztalat és a belőle táplálkozó tudatosság valódi értelmére éhes. („Önmagunknak örülni lehetetlen; ezt tudom, annak ellenére, hogy e téren nagy képességekkel vagyok megáldva.”) Bizonyos állandó vonatkozásokat keres az életben, s mind markánsabban korrigálja gondolatait. „Ártatlan az, aki nem magyaráz” – mondja. Camus ekkor az ártatlanság elvesztésének időszakát éli. Az ártatlanság elvesztésétől pedig nincs távol a bölcsesség születése, melynek egyik lehetséges következményeként az ember sejteni véli: alfa és omega feszításvágyát. „Ha filozófus akarsz lenni – jegyzi meg –, írd regényeket.” Érdekes, hogy e jegyzetbéli gondolat-sziporka lobban föl majd az *Undort* elemző kritika legelején: „Egy regény nem más, mint képekbe áttett filozófia.” Camus persze tökéletesen tisztában van vele, hogy az általánosítás éppúgy, mint a puszta magyarázat: mérge a művészet magvába. Számtalanszor oda is szól, hogy kora prózairodalmának tetemes részét zsurnaliszták kovácsolják. (S máshol tartunk-e ma?) Ne törvényalkotással kezd – ábrázolj! Észrevételekben fejezd ki magad! Már a fiatal Camus is különleges anyagot hoz föl; s amit fölhoz: mélyből való matéria, melyben az övéhez hasonló nagyságrendű lélek kész felismerni az emberi helyzetek pátoszáját és kegyetlenségét. „Mélyen elkötelezni magunkat. Aztán egyformán fogadni az igent és a nemet.” (*A Színe és visszája* újra-kiadásakor pedig engesztelhetetlenül ismétli: „Szívem legmélyén csak a legszegényebb életek vagy a szellem legnagyobb kalandja előtt érzek alázatot. ...az öregasszony, a szóltan anya, a szegénység, a fény az olaszországi olajfák felett... szememben az igazságról tanúskodik.”)

E józansággal jegyes, de szenvedéllyel teli fiatalember konok becsvágygal törekszik az őszinteségre. Ahogy nem riad vissza az újtól, hatalmas ereje van kimondani a fájdalmast, a megdöbbenőt. A nincstelen-ség növendéke. S kevés nagy gondolata akad, amely ne éreztetné összeköttetését azzal a mélyi étellel, mely semmilyen álarcot nem tűr, melynek nincsenek díszletei, s amely csupa nyomorúság, de mégis konokságra, akaratra, méltóságra és szívességre tanít. Itt, e mélyi élet színterében egytengelyen forognak az egyszerű és örök érzelmek, mint a szerelem, az életöröm, a gyűlölet. Csoda-e, hogy a huszoneves Camus úgy véli, „leggyötrelmesebb fájdalminkban az vált meg minket, hogy habár (...) elárvultunk, egyedül vagyunk, mégsem vagyunk annyira egyedül... A szegények ajtaján kopogva Isten a kétségbeesés mellé odahelyezte a szívességet, gyógyírként a bajra.”

Camus megindultsággal idézi szülőföldjét, gonddal figyelő és elemző élményeit a részvétről, az akaraterő, a lelki tartás próbáiról. Az akarat az élet egyik alaptényezője gyanánt válik számára bizonyos igazságok hordozójává. Az ifjú hamar ráérez, hogy a világ, mely körülveszi, egyszerre értelemellenes és igazságra, megértésre vágyó – test gyanánt: ésszerűtlen, ugyanakkor a benne lakó lélek igazságra, megnyugvásra szomjas. Mindez a jó és a rossz, a bűn és a bűnhődés, a humanitás és a mindent cáfoló, önérdékű tagadás dualizmusai felé visz. Az emberben egymásnak feszülő elemek következményeit napi tapasztalatként legnyersebben talán a háború mutatta meg Camus-nak. Három hónappal Párizs német megszállása előtt így ír: „Hogy egyedül tudtam lenni Párizsban egy éven át egy nyomorúságos szobában, ez többre tanított száz irodalmi szalonnán és a párizsi élet negyven éves tapasztalatánál. Kemény volt, szörnyű, gyakran gyötrelmes, és mindig közelemben ólálkodott a téboly. De

e szomszédságban az ember minőségének meg kell edződnie, meg kell erősödnie – vagy pusztulnia kell. De ha elpusztul, azért pusztul el, mert nem volt elég erős ahhoz, hogy éljen.”

E ponton világlik meg, hogy Camus tágas lelkiségében és földhöz kötő hűségében nincs sorrendkülönbség; erőre, gyöngédségre: mindenre egyszerre teremne – persze: fiatal. S hogyan tudná, nem fiatalság az, amelyben nincs elszánás, vágy és odaadás; amelyben nincs meg az a jóhiszemű feltételezés, hogy az ember helyesen cselekszik, amikor odaadja magát a világnak. Ez nem üzlet, inkább kalandvágyból elkövetett jócselekedet. És szerelem. Egy antiintellektuális korban: a háború korában, mikor oly hiábavalónak és abszurdnak tetszik az élet. Mégis szerelem, vagyis (megannyi apró, nagy, fortélyos és önkéntelen tetten át) megérkezés a másikhoz. Hogy megérinthesd őt, és eggyé válj vele. S ha most boldog is vagy, mindig legyen benned egy kis kétség. A fiatalember szerelmes attitűdjében szemernyit sem közömbös a szellem által konstruált, szépen kiegyensúlyozott generáliák vagy a bátor, kíméletlen következtetések földi tesztje; egyszerre az, hogy kiállják-e a megismerés gyakorlati próbáját. A kérdésre nem a meghitt nevetés az egyedül helyénvaló válasz. Vannak pillanatok, mikor a szellem és a tapasztalat ellentétei egyszeriben békére lennek a mértékletességben. És az élet nem áll meg; bizonyos létezik felsőbbrendű harmónia is; utazás, felfedezés, azaz éles szem és stílus kérdése az egész.

Igen, és e ponton világlik meg Sziszüphosz mítoszának egyik árnyalata: „A csúcokért vívott küzdelem maga is betöltheti az ember szívét. Boldognak kell elképzelnünk Sziszüphoszt.” Ezt üzeni Albert Camus, aki a maga igazságainak megjelenítésére kapott időben oly nagy küzdő – és midőn üzenete már könyv, éppen huszonkilenc éves. Boldognak kell elképzelnünk őt.

Jakatics-Szabó Veronika: Fejszék és farakás
(A Molnár Ani Galéria hozzájárulásával)